

PYKÄLÄT

1 §

Lain tarkoitus

Tämän lain tarkoituksena on:

- 1) toteuttaa vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa;
- 2) ehkäistä ja poistaa esteitä, jotka rajoittavat vammaisen henkilön yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja osallistumisen toteutumista yhteiskunnassa;
- 3) tukea vammaisen henkilön itsenäistä suoriutumista elämää ja itsemääräämisoikeuden toteutumista;
- 4) turvata vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen ja edun mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut.

3 §

Vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukeminen

Palvelutarpeen arviointi sekä palvelujen suunnittelu, toteuttaminen ja toteutumisen seuranta on tehtävä yhteistyössä vammaisen henkilön kanssa. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000), jäljempänä *sosiaalihuollon asiakaslaki*, 9 ja 10 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa palvelutarpeen arviointi sekä palvelujen suunnittelu, toteuttaminen ja toteutumisen seuranta on tehtävä yhteistyössä vammaisen henkilön ja hänen laillisen edustajansa taikka vammaisen henkilön ja hänen omaisensa tai muun läheisensä kanssa.

Asiakkaan oikeudesta saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista säädetään sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:ssä sekä asiakkaan itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisesta mainitun lain 8—10 §:ssä. Asiakkaan osallistumisesta palvelutarpeen arviointiin sekä asiakassuunnitelman laatimiseen säädetään sosiaalihuoltolain 36, 39 ja 41 §:ssä.

Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta on tuettava hänen etunsa, toimintakykynsä, ikänsä ja elämäntilanteensa edellyttämällä tavalla. Vammaisella henkilöllä on oikeus käyttää hänelle soveltuvaa kieltä ja kommunikointikeinoa ja häntä on tarvittaessa tuettava tiedon saannissa sekä oman mielipiteen muodostamisessa ja ilmaisemisessa.

Lapsen ja nuoren mielipiteen selvittämisestä säädetään sosiaalihuoltolain 32 §:ssä. Lapselle ja nuorelle on turvattava riittävä apu ja tuki tiedonsaantiin, kommunikointiin ja vuorovaikutukseen.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1 §. *Lain tarkoitus.* Pykälässä säädettäisiin vammaisten henkilöiden sosiaalihuollon erityispalveluja koskevan uuden vammaispalvelulain tarkoituksesta. Tarkoitussäännös ohjaa ehdotetun lain toimeenpanoa sekä palveluja koskevien säännösten tulkintaa ja soveltamista myös yksittäisten päätösten tasolla. Konkreettisesti tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lain tarkoitus tulee ottaa huomioon arvioitaessa myönnettäviä palveluja ja niiden järjestämistapoja. Säännös olisi periaatteiltaan saman sisältöinen nykyisen vammaispalvelulain 1 §:n kanssa, ja siinä on myös otettu huomioon perusoikeus- ja ihmisoikeussäätelyssä tapahtunut kehitys.

Perustuslain 19 §:n 1 momentti turvaa oikeuden välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon. Se tarkoittaa muun muassa ihmisarvoisen elämän perusedellytysten luomista kaikille. Säännöksen on katsottu luovan suoran subjektiivisen oikeuden välttämättömään huolenpitoon. Perusoikeusudistukseen johtaneen hallituksen esityksen mukaan ihmisarvoisen elämän perusedellytyksiä turvaavat erityisesti oikeus kiireelliseen sairaanhoitoon sekä eräät lasten, vanhusten, vammaisten ja kehitysvammaisten

henkilöiden huoltoon kuuluvat tukitoimet. Oikeuskirjallisuudessa ja ylimpien lainvalvojien ratkaisukäytännössä (esimerkiksi OKA dnro 1052/1/06) on lähdetty siitä, että ilmaisu ”ihmisarvoisen elämän” turva on hyvin perustein tulkittavissa tarkoittavan jotain enemmän kuin pelkästään biologiselle olemassaololle välttämättömien edellytysten turvaamista. Ehdotetun lain keskeinen lähtökohta on, että vammaisen henkilön itsemääräämisoikeus ja osallisuus toteutuvat olennaisena osana ihmisarvoista elämää. Vammaisella henkilöllä on oltava mahdollisuus päättää itse omista asioistaan ja osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa yhteiskunnan toimintaan.

Pykälän 1 kohdan mukaan lain tarkoituksena on toteuttaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa. Suomi on sitoutunut YK:n ja Euroopan unionin jäsenvaltiona edistämään yhteiskuntaa, joka on avoin kaikille. YK:n vammaissopimus korostaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaista oikeutta nauttia täysimääräisesti ihmisoikeuksista ja perusvapauksista kanssa kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla. Vammaissopimuksen 1 artiklan mukaan sopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvonnioittamista. Myös esteettömyys on sopimuksen läpileikkaava periaate. Lisäksi laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta edellyttää digitaalisten palvelujen saatavuutta, laatua, tietoturvallisuutta ja sisällön saavutettavuutta ja siten parantaa jokaisen mahdollisuuksia käyttää yhdenvertaisesti digitaalisia palveluita.

Perustuslain 6 § sisältää yhdenvertaisuussäännöksen ja kiellon asettaa ihmisiä eri asemaan ilman hyväksyttävää perustetta muun muassa vammaisuuden perusteella. Syrjinnän kiello sisältää segregaaation kiellon, joka tarkoittaa sosiaalipalveluissa sitä, että vammaisten henkilöiden palvelut eivät saa johtaa vammaisten henkilöiden eristämiseen muusta yhteiskunnasta ja muista ihmisistä. Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden vaatimus on kirjattu myös yhdenvertaisuuslakiin. Yhdenvertaisuuden edistäminen on ehdotetun lain läpileikkaava periaate, joka edellyttää jokaisen vammaisen henkilön yksilöllisen elämäntilanteen ja avun tarpeen arvioimista yhdessä henkilön kanssa ja hänen tahtoaan ja mielipidettään kunnioittaen. Yhdenvertaisuutta on edistettävä myös eri vammairyhmien välillä, eli yhdenvertaisuutta tulee tarkastella sekä suhteessa vammattomiin henkilöihin että vammaisten henkilöiden välillä.

Vammaispalveluja koskevan lainsäädännön ohella on lukuisia muitakin säännöksiä, joilla vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa toteutetaan. Viranomaisen on päätöksenteossa ja palvelutarpeen arvioinnissa otettava huomioon esimerkiksi yhdenvertaisuuslain 5 §:n vaatimukset yhdenvertaisuuden edistämiselvöllisyydestä, 9 §:n mukainen positiivinen erityiskohtelu sekä 15 §:n velvoite tehdä kohtuullisia mukautuksia, jotka voivat yksittäistapauksessa edellyttää myös poikkeamista vammaispalveluja koskevista pääsäännöistä asiakkaan eduksi.

Pääperiaatteena sosiaalipalveluissa on, että vammaisen henkilö saa palvelut osana yleistä palvelujärjestelmää yhdenvertaisesti muiden kanssa. Maakunnan on huolehdittava palvelujen soveltuvuudesta ja esteettömyydestä tarvittaessa kohtuullisten mukautusten avulla vammaissopimuksen, perustuslain ja yhdenvertaisuuslain velvoitteiden mukaisesti. Viittomakielilain 3 §:n mukainen viranomaisen edistämiselvoite velvoittaa maakuntaa edistämään viittomakieltä käyttävän mahdollisuuksia käyttää omaa kieltään ja saada tietoa omalla kielellään. Yleislait ja niiden perusteella järjestettävät palvelut eivät kuitenkaan aina turvaa riittäviä ja sopivia palveluja vammaisille henkilöille. Ehdotettu laki täydentäisi yleisiä sosiaalipalveluja ja turvaisi vammaisen henkilön tarvitseman avun ja tuen tilanteissa, joissa yleiset palvelut eivät ole vammaiselle henkilölle riittäviä ja sopivia ja ehdotetut erityispalvelut ovat henkilölle välttämättömiä tavanomaisessa elämässä suoriutumisessa sekä yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteutumisessa.

Myös yksityisillä toimijoilla on oma roolinsa yhdenvertaisuuden turvaamisessa. Tämä velvoite sisältyy esimerkiksi yhdenvertaisuuslain 15 §:ssä tarkoitettuun velvoitteeseen huolehtia kohtuullisista mukautuksista tavaroiden ja palveluiden tarjoamisessa. Vammaispalveluja koskeva erityislainsäädäntö ei yksinään toteuta vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa.

Osallisuudella ja osallistumisella tarkoitettaisiin yhteisön jäsenenä olemista ja toimimista sekä osallistumista itseään ja lähipiiriään koskevaan päätöksentekoon. Osallistuminen sisältäisi sosiaalisen ja toiminnallisen osallistumisen. Käsitteitä ei voi määritellä tyhjentävästi, mutta osallistuminen tarkoittaa ainakin

henkilön mukana oloa toiminnassa tai päätöksenteossa. Osallistuminen on yksi edellytys osallisuuden toteutumiseen. Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta on tuettava hänen toimintakykynsä, etunsa, ikänsä ja elämäntilanteensa edellyttämällä tavalla. Osallisuus on toimijuutta omassa elämässä ja päätöksenteossa, sosiaalisesti merkityksellisissä vuorovaikutussuhteissa sekä riittävien resurssien käytettävissä oloa. Yksilötasolla osallisuus ilmenee kokemuksena, yhteisössä osallisuus ilmenee jäsenen keskinäisenä arvostuksena, luottamuksena sekä mahdollisuutena vaikuttaa yhteisössä. Yhteiskunnan tasolla osallisuus tarkoittaa mahdollisuuksien ja oikeuksien toteutumista sekä ihmisten keskinäistä vastavuoroisuutta. Poliitiikan tasolla osallisuudella tarkoitetaan toimenpiteitä, joilla vahvistetaan ihmisten osallistumista ja osallisuutta yhteiskunnassa. Osallisuus ja osallistuminen avun ja tuen tarpeiden kartoituksessa ja palvelusuunnittelussa sekä palveluiden toteuttamisessa merkitsevät oikeutta olla mukana yhdessä suunnittelemassa ja toteuttamassa palveluita sekä oikeutta ilmaista itseään ja tulla kuulluksi sekä vaikuttaa prosessissa. Osallisuus ja osallistuminen palveluja järjestettäessä merkitsevät oikeutta olla mukana, ilmaista itseään ja tulla kuulluksi sekä oikeutta vaikuttaa ja olla tasavertainen toimija omassa elämässään. Vammaissopimus edellyttää sopimusvaltioiden huolehtivan siitä, että vammaiset henkilöt ovat osallisia yhteisössään.

Pykälän 2 kohdan tavoite on sidoksissa 1 kohtaan. Ehdotuksen mukaisilla erityispalveluilla ehkäistäisiin ja poistettaisiin esteitä, jotka rajoittavat vammaisen henkilön yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja osallistumisen toteutumista yhteiskunnassa. Tarkoitus olisi etukäteen ja suunnitellusti poistaa ja ehkäistä eri tavoin vammaisten henkilöiden kohtaamia yhdenvertaisuuden esteitä. Esteet, joita vammaiset henkilöt kohtaavat toimintarajoitteestaan johtuen ovat sellaisia, joita vammattomilla henkilöillä ei ole. Eri tavoin vammaisten henkilöiden kohtaamat esteet voivat myös poiketa toisistaan hyvinkin paljon. Ehdotetut erityispalvelut ovat sellaisia, joita muut eivät välttämättä tarvitse.

Esteiden poistamisella tarkoitetaan muun muassa esteettömyyttä ja saavutettavuutta. Vammaissopimuksen artiklan 9 mukainen esteettömyys liittyy laajasti vammaisen henkilön omaan toimintaympäristöön sekä tiedon saavutettavuuteen. Esityksessä tarkoitettu esteettömyys käsittää myös saavutettavuuden. Esteettömyys on myös vammaissopimuksen kolmantena artiklana läpileikkaava periaate. Yleisen esteettömyyden mahdollistaminen vammaisten henkilöiden osallisuuden ja osallistumisen turvaamiseksi ei kuitenkaan poista tarvetta toimintarajoitteesta aiheutuviin yksilöllisiin tarpeisiin liittyviä erityispalveluiden järjestämiseen.

Pykälän 3 kohdassa asetettaisiin lähtökohdaksi ehdotetun lain mukaisten palvelujen järjestämisessä se, että ne tukevat vammaisen henkilön itsenäistä suoriutumista elämää ja itsemääräämisoikeuden toteutumista. Lain tarkoituksena olisi tukea vammaisia ihmisiä siten, että he saavat omat voimavaransa, kykynsä, taitonsa, tahtonsa, mielipiteensä ja tietonsa parhaalla mahdollisella tavalla käyttöön. Itsenäinen suoriutuminen elämä voidaan määritellä ainakin omatoimiseksi tekemiseksi ja suoriutumiseksi, jolloin henkilö itse ja oman tahtonsa mukaisesti tekee asioita ilman ulkopuolista apua. Itsenäisellä suoriutumisella elämällä tarkoitettaisiin lisäksi henkilön toimimista jokapäiväisessä elämässään avustettuna tai tuettuna mukautusten ja palvelujen avulla. Vammaisen henkilön oman näkemyksen, tahdon ilmaisun ja tavoitteiden tulisi mahdollisimman pitkälle ohjata toimintaa. Näkemystensä ja tavoitteidensa ilmaisemiseen vammaiselle henkilölle olisi tarvittaessa annettava apua ja tukea.

Itsemääräämisoikeuden voidaan katsoa kuuluvan Suomen perusoikeusjärjestelmään osana oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Yksilön itsemääräämisoikeuden, oikeuden määrätä itsestään ja toimistaan, todetaan perusoikeusuudistusta koskevassa hallituksen esityksessä olevan monien muiden oikeuksien käytön perustana. Itsemääräämisoikeus liittyy kiinteästi myös perustuslain 10 §:n yksityiselämän suojaan. Myös muilla toimijoilla on velvollisuus kunnioittaa yksilön tai ryhmän itsemääräämisoikeutta. Itsemääräämisoikeus on yksi vammaissopimuksen kantavista periaatteista, ja se edellyttää, että vammaisen henkilön oman tahdon ja mielipideteiden selvittämiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota on selvitettävä ja otettava huomioon asiakasprosessin kaikissa vaiheissa sekä palvelujen toteutumisen seurannassa. Sosiaalihuollon asiakaslaissa on säännöksiä itsemääräämisoikeudesta ja henkilöiden kuulemisesta erityistilanteissa.

Pykälän 4 kohdan mukaan lain tarkoituksena olisi turvata vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen ja edun mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut. Palvelujen käsite sisältäisi ehdotuksessa laajasti

myös nykyisessä vammaislainsäädännössä tarkoitetut taloudelliset tukitoimet sekä apuvälineiden ja teknisten ratkaisujen avulla saatavan tuen. Sosiaalihuoltolain keskeisimpiä tavoitteita on edistää sosiaalihuollon yhdenvertaista saatavuutta, siirtää sosiaalihuollon painopistettä hyvinvoinnin edistämiseen ja varhaiseen tukeen, vahvistaa asiakaslähtöisyyttä ja kokonaisvaltaisuutta asiakkaan tarpeisiin vastaamisessa sekä turvata tuen saantia ihmisten omissa toimintaympäristöissä. Samat tavoitteet koskisivat myös ehdotettavaa lakia. Lisäksi olisi otettava huomioon, että vammaispalveluilla vastattaisiin pitkäaikaisesta, usein elinikäisestä tai vuosikymmeniä kestävästä, vammasta tai sairaudesta johtuvasta toimintarajoitteesta aiheutuvaan avun ja tuen tarpeeseen. Tämä edellyttäisi palveluilta pysyvyyttä, ellei niiden muuttaminen olisi asiakkaan edun mukaista. Vammaisen henkilön edulla tarkoitetaan ainakin toimintarajoitteesta ja omasta elämäntilanteesta sekä olosuhteista lähtevää kokonaisuutta ja sen arviointia. Arvioitaessa henkilön etua on otettava huomioon myös vammaisen henkilön oma näkemys sekä tarvittaessa hänen perheensä tai muiden lähi-ihmisten näkemys asiasta. Palvelujen riittävyyden ja sopivuuden arvioinnissa olisi otettava huomioon myös se, että palvelut ~~sisällöltään~~ vastaavat sisällöltään henkilön iän ja elämänvaiheen mukaiseen tarpeeseen. Esimerkiksi lasten ja nuorten kohdalla palveluiden riittävyyden ja sopivuuden arvioinnissa tulee ottaa huomioon kasvamiseen, kehittymiseen ja itenäistymiseen liittyvät tarpeet.

Ehdotetun lain mukaisten palvelujen myöntämiskriteerit määriteltäisiin yleisen soveltamisalasäännöksen lisäksi kunkin palvelun kohdalla erikseen. Palvelutarpeen arvioinnissa ja asiakassuunnitelman laatimisessa selvitetäisiin henkilön toimintarajoitteesta johtuvat yksilölliset avun ja tuen tarpeet, joiden perusteella suunniteltaisiin yhdessä asiakkaan kanssa niihin sisällöltään ja laajuudeltaan vastaava palvelujen kokonaisuus. Palvelut toteutettaisiin asiakkaan ja tarvittaessa hänen läheistensä kanssa yhteistyössä tehdyn palvelutarpeen arvioinnin perusteella. Arvioinnissa ja asiakassuunnitelman laatimisessa olisi sosiaalihuollon ammattihenkilön lisäksi tarvittaessa oltava mukana muiden hallinnonalojen asiantuntemusta siten kuin sosiaalihuoltolain monialaista yhteistyötä koskevassa 41 §:ssä säädetään. Tämä vastaisi pääosin nykyisin vammaispalvelulain 3 a §:n 1 ja 2 momentin perusteella toteutettuja toimia samoin kuin kehitysvammalain 34 §:n mukaisen erityishuolto-ohjelman laatimista.

Palvelujen toteutumista sisällöltään ja laadultaan sellaisena kuin henkilön palvelun tarve ja etu edellyttävät, on seurattava. On ja reagoitava, jos palvelut jostakin syystä eivät toteudu suunnitellulla tavalla tai henkilön avun tai tuen tarpeissa tapahtuu muutoksia. Erilaisiin elämän muutosvaiheisiin on mahdollisuuksien mukaan varauduttava hyvissä ajoin. Erityisesti silloin, kun vammaisen henkilö on täysin riippuvainen palveluista, olisi myös varauduttava ongelmatilanteisiin ja varmistettava keskeytyksetön avun tai tuen saanti.

Sosiaalihuollon asiakaslain 4 §:n mukaan asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa. Asiakasta on kohdeltava siten, että hänen ihmisarvoaan ei loukata, ja hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. Palveluja annettaessa ja niitä kehitettäessä olisi kiinnitettävä erityistä huomiota asiakkaiden tarpeisiin ja toivomuksiin. Sosiaalihuollon asiakaslain säännöksiin viitataan myös hallituksen esityksessä laiksi sosiaali- ja terveystieteiden tuottamisesta. Palvelujen tulisi olla asiakaskeskeisiä, turvallisia ja asianmukaisesti toteutettuja. Asiakasturvallisuus ja palvelun laatu taattaisiin osaltaan myös huolehtimalla palvelun jatkuvuudesta mahdollisissa kriisi- ja häiriötilanteissa.

Palvelujen laatuun kuuluvat myös asianmukaiset, esteettömät ja turvalliset toimitilat, ja sekä muu toimintaympäristö. Sosiaalihuoltolain 30 §:n mukaan asiakkaiden käytössä olevien sosiaalipalvelujen toimitilojen on tuettava asiakkaiden sosiaalista vuorovaikutusta. Toimitilojen suunnittelussa ja käytössä on otettava huomioon asiakkaiden yksilölliset tarpeet ja edellytykset, esteettömyys ja yksityisyyden suoja sekä tietoturvasuus. Jatkossa yksityisten ja julkisten palvelun tuottajien toimitilojen arvioinnissa palveluntuottajalain mukaan käytettäisiin vastaavia kriteerejä.

Toimitilojen riittävyys ja asianmukaisuus määräytyisivät aina palveluyksikön tarjoamien palvelujen mukaan ottaen huomioon asiakkaiden tarpeet. Arviointi riittävyydestä ja asianmukaisuudesta olisi tapauskohtaista. Esimerkiksi ympärivuorokautisia sosiaalihuollon palveluja tuotettaessa vaatimukset korostuisivat: tilojen mitoituksen tulisi olla riittävä ottaen huomioon asumisen yksilöllisyys, yksityisyys, turvallisuus sekä laatu, tilojen joustava käyttö ja henkilökunnan työskentely.

Myös henkilöstön riittävyys, ja osaaminen ja rakenne ovat osa palvelujen laatua. Palveluntuottajalain mukaan palvelujen toteuttamisessa olisi oltava toiminnan edellyttämä henkilöstö. Henkilöstöä pitäisi olla riittävästi ottaen huomioon asiakkaiden määrän ja heidän avun, tuen ja palvelujen tarve sekä niiden vaihtelu vuorokauden eri aikoina, heidän lukumääränsä. Henkilöstön määrää arvioitaessa olisi otettava huomioon asiakkaiden avun, tuen ja hoidon tarve sekä siinä tapahtuvat muutokset. Palveluntuottajalain mukaan henkilöstön määrän osalta yksityiseen ja julkiseen palvelun tuottajaan sovellettaisiin samoja edellytyksiä.

Henkilöstöä koskevat vaatimukset määräytyisivät toimintayksikön tarjoamien palvelujen, asiakkaiden tarpeiden ja yksikön toiminnan mukaan, kuitenkin siten, että toimintayksikössä olisi riittävä määrä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöitä kaikkina vuorokauden aikoina. Mitä runsaammista ja vaativammasta palvelusta on kysymys, sitä suuremmat vaatimukset kohdistuvat henkilöstön määrään, ja ammattitaitoon ja rakenteeseen. Tämä olisi otettava huomioon esimerkiksi ympärivuorokautisia sosiaalipalveluja tarjoavan yksikön henkilöstön kohdalla. Henkilöstön määrän tarve voi luonnollisesti kasvaa, jos esimerkiksi asiakkaiden avun ja tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia. Jos asiakas tarvitsee apua ja tukea vuorokaudenajasta riippumatta, riittävä henkilöstö on tällöin turvattava ympärivuorokautisesti. Henkilöstön määrän lisäksi huomiota tulee kiinnittää myös henkilöstön osaamiseen, jotta henkilöiden yksilöllisiin avun ja tuen tarpeisiin vastataan niiden edellyttämällä tavalla. Henkilöstöä koskevista asioista säädetään sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa (817/2015) sekä terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa (559/1994).

Vammaispalveluissa laadun kannalta oleellista olisi se, miten palvelut toteuttavat lain tarkoitusta. Laadultaan hyvä palvelu on *joustava* siten, että se mahdollistaa vammaisen henkilön tavanomaisen elämän ja osallistumisen eri elämänalueilla ja eri elämäntilanteissa. Lähtökohdan palvelun toteuttamisessa olisi oltava asiakkaan tarpeissa –sekä vammaissopimuksen edellyttämällä tavalla hänen omassa tahdossaan, toiveissaan, mielipiteissään ja mieltymyksissään. Vammaispalvelujen järjestämisen tavoitteiden mukaisesti laadultaan hyvän palvelun on myös mahdollistettava vammaisen henkilön *itsemääräämisoikeus* tavanomaisissa toimissaan. Vammaisen henkilön on voitava esimerkiksi valita se, missä hän käyttää vapaa-ajalleen myönnettyjä palveluja. Palvelun laatuun liittyy myös se, että palvelu ei vaaranna asiakkaan *turvallisuutta*. Esimerkiksi liikkumisen palvelut on järjestettävä siten, että ne eivät aiheuta asiakkaalle tapaturman vaaraa. Vammaisen henkilön *yksityisyyttä* ja *kotirauhaa* on kunnioitettava. Esimerkiksi asumisen palvelut on toteutettava siten, etteivät nämä perusoikeudet vaarannu. Palvelujen olisi oltava jatkuvia ja ennakoitavia, jotta vammaiselle henkilölle ei synny epävarmuutta suoriutumisesta eri tilanteissa.

Vammaisten *lasten ja nuorten palvelujen* olisi kaikilta osin toteutettava ehdotetun lain tarkoitusta. Tämän lisäksi lasten ja nuorten palveluissa olisi otettava huomioon lapsen ja nuoren haavoittuvuudesta ja kehityksestä johtuvat erityiset tarpeet. Vammaisten lasten ja nuorten palveluissa laatu tarkoittaisi muun muassa sitä, että palveluilla turvataan myös oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä asumiseen oman perheensä kanssa tai erityistapauksessa muussa lapsen tai nuoren edun mukaisessa, turvallisessa kasvuympäristössä. Palvelujen tulisi edistää vammaisen lapsen ja nuoren ikä- ja kehityskauteen kuuluvaa osallisuutta, itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta. Lapsella tarkoitettaisiin sosiaalihuoltolain 3 §:n 4 kohdan mukaisesti alle 18-vuotiasta henkilöä ja nuorella sosiaalihuoltolain 3 §:n 5 kohdan mukaisesti 18-24 -vuotiasta henkilöä.

Lapsen palveluiden riittävyttä ja laatua arvioitaessa tulee ottaa huomioon sekä lapsen oikeuksien sopimuksen 5 ja 6 artiklan että ~~YK:n~~ vammaissopimuksen 3 artiklan yleisten periaatteiden sekä 6 artiklan vammaisia tyttöjä että artiklan 7 vammaisia lapsia koskevat vaatimukset. Riittävän varhaisessa vaiheessa annettavat oikeanlaiset palvelut luovat lapselle hyvinvoinnin perustan ja mahdollisuuden yhdenvertaisuuteen. Vammaisen lapsen edun ensisijaisuus ja vammaisen lapsen mielipiteen huomioon ottaminen hänen ikänsä ja kypsyytensä edellyttämällä tavalla häntä koskevissa päätöksissä on vammaissopimuksen konkretisoitumista käytännön tasolla. Lapsen oikeuksien sopimuksen 23 artiklan mukaan vammaisen lapsen tulisi saada nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä oloissa, jotka takaavat ihmisarvon, edistävät itseluottamusta ja helpottavat lapsen aktiivista osallistumista yhteisönsä toimintaan. Vammaissopimuksen 30 artikla edellyttää muun ohella, että sopimuspuolet toteuttavat kaikki tarvittavat toimet sen varmistamiseksi, että vammaiset lapset voivat yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa osallistua leikki-, virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoimintaan, mukaan lukien koulujärjestelmässä tarjottava toiminta.

3 §. Vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukeminen. Sosiaalihuoltolain 4 luvun säännöksiä palvelujen toteuttamisesta sovelletaan aina myös vammaisiin henkilöihin. Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuuden tukemista koskevilla säännöksillä korostettaisiin sosiaalihuoltolain kaikkia sosiaalihuollon asiakkaita koskevien säännösten lisäksi vammaisen henkilön mukana olon ja osallistumisen tärkeyttä hänen palvelutarpeensa arvioinnissa sekä hänelle soveltuvien palvelujen ja niiden järjestämistapojen määrittelyssä. Palvelutarpeen arviointi samoin kuin koko asiakasprosessi lähtevät siitä, että asiat tehdään yhdessä vammaisen henkilön kanssa. Lisäksi säännöksessä tuotaisiin esille muita sellaisia asioita, joiden toteutumisesta olisi huolehdittava, jotta vammaisen henkilön aito ja tosiasiallinen kuuleminen, osallistuminen ja osallisuus asiakasprosessin kaikissa vaiheissa toteutuisivat.

Jotta palvelut voitaisiin käytännössä toteuttaa vaikuttavalla ja vammaisen henkilön omia valintoja kunnioittavalla tavalla sekä hänen etunsa mukaisesti, olisi tämän-hänen voitava osallistua eli olla mukana ja vaikuttaa myös palvelujen toteuttamisen prosessiin sekä toteutumisen seurantaan ja arviointiin. Palvelujen toteutumista on seurattava ja arvioitava, jotta palvelujen kokonaisuus voidaan tarvittaessa muuttaa vastaamaan paremmin asiakkaan tarpeisiin. Vammaisen henkilön kanssa laadittavaan asiakassuunnitelmaan on kirjattava, miten palvelujen toteutumista seurataan. Maakunnan liikelaitoksen olisi varmistettava vammaisen henkilön osallistumismahdollisuudet palvelujen toteuttamisen suunnitteluun ja toteutumisen seurantaan. Tämä olisi varmistettava myös silloin, kun liikelaitos ei itse tuota palveluja. Palveluiden järjestäjän on tarpeen ja tilanteen vaatimalla tavalla puututtava palvelujen toteuttamisessa ilmeneviin ongelmiin, jotta asiakas tosiasiaa saa palvelut, jotka hänelle on myönnetty. Myös valinnanvapauslainsäädäntö sekä uusi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan ja potilaan oikeuksia koskeva lainsäädäntö asettaa uudenlaisia vaatimuksia asiakkaiden osallistumiselle ja osallisuudelle.

Pykälän 1 momentissa säädettäisiin vammaisen henkilön osallistumisesta palvelutarpeen arviointiin ja suunnitteluun sekä palvelujen toteuttamiseen ja toteutumisen seurantaan. Kaikki asiakasprosessin vaiheet olisi toteutettava yhteistyössä ja yhdessä asiakkaan ja sosiaalihuollon asiakaslain 9 ja 10 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa hänen laillisen edustajansa taikka omaisen tai muun läheisen kanssa. Tavoitteena olisi se, että asiakas saa tarpeitaan vastaavan ja etunsa mukaisen palvelujen kokonaisuuden. Vammaisen henkilön osallistuminen riittävällä tuella on tärkeää hänen tarpeidensa, etunsa, mielipiteidensä ja toiveidensa selvittämiseksi, mikä auttaa toteuttamaan hänen omia valintojaan palveluja järjestettäessä.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin viittaussäännöksiin sosiaalihuollon asiakaslakiin asiakkaan oikeudesta saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista sekä asiakkaan itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisesta. Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:n mukaan sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Jos sosiaalihuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä taikka asiakas ei aisti- tai puhevamman tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta. Jos on kysymys asiasta, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, on tulkitsemisesta ja kääntämisestä huolehdittava siten kuin hallintolain 26 §:ssä säädetään. Asiakkaan oikeudesta saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista säädetään myös sosiaalihuoltolaissa ja valinnanvapauslaissa. Eri vaihtoehtojen selvittäminen ja palvelujen kokonaisuuden hahmottaminen edellyttävät tulevaisuudessa asiakkaalta aikaisempaa enemmän tietoa ja osaamista, koska henkilön omilla valinnoilla on aikaisempaa suurempi merkitys palvelujen toteuttamisessa. Vammaisten henkilöiden kohdalla tämä tarkoittaisi myös riittävän tuen saatavilla oloa valinnanvapauden käyttämiseksi, tiedon saavutettavuuden varmistamista sekä omakielisen tiedonsaannin merkityksellisyyden huomioon ottamista.

Sosiaalihuollon asiakaslain 8 §:ssä säädetyt itsemääräämisoikeuden ja osallistumisen periaatteet ja näiden oikeuksien edistäminen ovat sosiaalihuoltoa toteutettaessa aina toiminnan lähtökohta. Jotta vammaisen henkilö voi toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan ja osallistua palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen, hän saattaa esimerkiksi tarvita apua ja tukea oman mielipiteensä muodostamisessa ja ilmaisemisessa. Sosiaalihuollon asiakaslain 9 §:ssä säädetään täysi-ikäisen asiakkaan tahdon selvittämisestä niissä tilanteissa, joissa hän ei sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysty osallistumaan

ja vaikuttamaan palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen taikka ymmärtämään ehdotettuja ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia. Alaikäisen asiakkaan asemasta säädetään saman lain 10 §:ssä. Alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Ensisijaisesti on otettava huomioon alaikäisen lapsen etu.

Sosiaalihuoltolain säännökset täsmentävät edellä mainittuja säännöksiä. Sosiaalihuoltolain 36 §:n 4 momentti sisältää veloitteen tehdä palvelutarpeen arviointi asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa ja läheisensä sekä muiden toimijoiden kanssa. Asiakkaalle on selvitettävä hänen yleis- ja erityislainsäädäntöön perustuvat oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot palvelujen toteuttamisessa ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava niin, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Sosiaalihuoltolain 36 §:ään ehdotettaisiin täsmennyksiä vammaisten henkilöiden osalta.

Sosiaalihuoltolain 39 §:ssä säädetään asiakkaan oman näkemyksen ja mielipiteen huomioimisesta ja kirjaamisesta asiakassuunnitelmaa tehtäessä. Sosiaalihuoltolain 41 § sisältää säännökset monialaisesta yhteistyöstä. Jotta asiakaslähtöisyys ja henkilön etu toteutuisivat, palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaavan sosiaalihuollon ammattihenkilön olisi arvioitava vammaisen henkilön tarve sekä sosiaalihuoltolain palveluihin että ehdotetun lain mukaisiin erityispalveluihin yhteistyössä ja yhdessä vammaisen henkilön kanssa.

Pykälän 3 momentissa tarkennettaisiin sosiaalihuollon asiakaslain ja sosiaalihuoltolain sääntelyä. Momentin mukaan vammaisen henkilön osallistumista olisi tuettava henkilön edun, toimintakyvyn, iän ja elämäntilanteen edellyttämällä tavalla. Annettava tuki turvaisi yhdenvertaisen osallistumisen asiakasprosessiin vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen estämättä. Vammaisella henkilöllä olisi oikeus vammaissopimuksen 2 artiklan viestinnän määritelmään perustuen käyttää hänelle soveltuvaa kieltä sekä erilaisia puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja omassa asiassaan. Henkilölle soveltuvan kielen käyttäminen voisi tarkoittaa esimerkiksi hänen itsensä valitsemaa puhuttua tai viitottua kieltä. Vammaisen henkilön aito osallistuminen edellyttää, että hänellä on käytettävissään riittävästi tietoa, välineet vastavuoroiseen viestintään sekä tarvittaessa tukea omien mielipiteidensä muodostamista ja toiveidensa ilmaisemista varten.

Vammaisen henkilön edulla tarkoitetaan ainakin toimintarajoitteesta ja omasta elämäntilanteesta sekä olosuhteista lähtevää kokonaisuutta ja sen arviointia. Arvioitaessa henkilön etua on otettava huomioon myös vammaisen henkilön oma näkemys sekä tarvittaessa hänen perheensä tai muiden lähi-ihmisten näkemys asiasta.

Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta tulisi edistää monin eri tavoin. Palvelutarpeen arviointia ja palvelujen suunnittelua koskevat asiakastapaamiset ja selvitykset olisi järjestettävä esteettömässä ja muutenkin vammaiselle henkilölle soveltuvassa paikassa, ja osallistuminen keskusteluun olisi tehtävä mahdollisimman helpoksi. Henkilön ikä ja elämäntilanne sekä hänen käyttämänsä kieli ja kommunikointikeinot vaikuttavat henkilön tarvitsemaan tukeen. Henkilö, jolla ei ole läheisten tukiverkostoa, saattaa tarvita enemmän tukea. Myös itsenäistymässä oleva vammaisen nuori voi tarvita tukea oman, itsenäisen mielipiteen muodostamiseen ja omien valintojen tekemiseen.

Henkilön elämäntilanne käsittäisi kaikki seikat, jotka ovat keskeisessä osassa hänen jokapäiväisessä elämässään. Yksi tällainen seikka on henkilön kielellinen ja kulttuurinen tausta. Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta olisi tuettava hänen kielellisen ja kulttuurisen taustan edellyttämällä tavalla. Tällä on merkitystä muun muassa ruotsinkielisten, saamelaisten, viittomakielisten sekä romanitaustaisten vammaisten henkilöiden osallistumisen ja osallisuuden tukemisessa.

Vammaisen henkilön olisi voitava käyttää hänelle soveltuvaa kieltä ja kommunikointikeinoa ja häntä olisi tarvittaessa tuettava tiedon saannissa, oman mielipiteen muodostamisessa ja ilmaisemisessa sekä oman tahdon toteuttamisessa. Näin on mahdollista saada selville henkilön oma tahto. Maakunnan liikelaitoksen olisi varmistettava vuorovaikutuksen toteutuminen siten, että asiakasprosessin osapuolet ymmärtävät toistensa esiin tuomat asiat ja pystyvät kommunikoimaan keskenään. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun kyseessä on henkilö, joka ei kykene käsitteelliseen ajatteluun eikä tekemään ilman tukea palvelujaan koskevia ratkaisuja.

Asiakasprosessi olisi toteutettava siten, että itsemääräämisoikeus toteutuu myös niiden henkilöiden kohdalla, joiden on erityisen vaikeaa ilmaista tahtonsa ja tarpeensa. Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:n 3 momentissa säädetään asiakkaan osallistumisen turvaamisesta tilanteissa, joissa asiakkaalla ja henkilöllä ei ole yhteistä kieltä tai henkilö ei aisti- tai puhevamman tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärrettäviksi. Tällaisissa tilanteissa olisi huolehdittava siitä, että henkilö saa riittävän käsityksen asiansa sisällöstä ja merkityksestä ja voi ilmaista mielipiteensä. Jos tulkkia ei ole mahdollista saada paikalle, tulisi ymmärtämisestä huolehtia muilla tavoin. Kansaneläkelaitoksen velvollisuudesta järjestää tulkkauspalvelua kuulo- ja kuulonäkövammaisille sekä puhevammaisille henkilöille säädetään tulkkauspalvelulaissa. Tarvittaessa viranomaisen on huolehdittava tulkkauksen järjestämisestä kuten hallintolaki edellyttää.

Pykälän 4 momentin tarkoitus olisi turvata vammaisen lapsen ja nuoren osallistumisoikeus sosiaalihuollossa hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti ja ottaen huomioon hänen käyttämänsä kieli ja kommunikointikeinonsa. Velvoite olisi vahvempi kuin hallintolain mukainen kuulemisvelvoite. Lapsen ja nuoren sosiaalihuollon tarvetta arvioitaessa, lasta ja nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä sekä sosiaalihuoltoa toteutettaessa on sosiaalihuoltolain 32 §:n mukaan lapsen ja nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin kiinnitettävä erityistä huomiota. Lapselle ja nuorelle on turvattava hänen ikänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla mahdollisuus saada tietoa itseään koskevassa asiassa ja esittää siitä mielipiteensä ja toivomuksensa.

Vammaisella lapsella ja nuorella on riski jäädä ulkopuoliseksi oman elämänsä tavoitteiden ja tarpeiden selvittämisessä sekä palvelujen suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa. Riski on erityisen suuri silloin, kun lapsen tai nuoren kognitiiviset taidot kehittyvät epätasaisesti tai hitaammin kuin muilla saman ikäisillä tai jos lapsi tai nuori on ikätasoaan enemmän riippuvainen toisen henkilön antamasta avusta. Riski on suuri myös silloin, kun lapsella tai nuorella ei ole toimivaa kommunikaatiokeinoa tai palvelujen suunnittelusta tai toteuttamisesta vastaava henkilö ei hallitse lapsen tai nuoren käyttämää kieltä ja kommunikointimenetelmää. Tämän vuoksi vammaisten lasten ja nuorten osallistumisen tukeminen edellyttäisi erityistä huomiota ja aktiivisia toimia maakunnan liikelaitokselta ja heidän asiaansa hoitavilta muilta viranomaisilta ja toimijoilta.

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöstä on käytännössä usein tulkittu suppeasti. Ehdotetulla säännöksellä olisi tarkoituksenaan muuttaa käytäntöä vastaamaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen sekä vammaissopimuksen edellyttämää tasoa. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemyksiä ja niiden merkitystä on arvioitava tapauskohtaisesti. Kaikkien lasten näkemykset on selvitettävä ja otettava huomioon asianmukaisesti. Muun muassa tästä syystä lapsen oikeuksien komitea katsoo 12 artiklan edellyttävän muidenkin kuin kielellisten viestintätapojen tunnustamista ja kunnioittamista. Tällaisia viestintätapoja ovat esimerkiksi leikki, olemuskieli, kasvojen ilmeet sekä piirtäminen ja maalaaminen, joiden avulla hyvinkin pienet lapset voivat ilmaista käsityskykyään, valintojaan ja mielipiteisiään.

Vammaissopimuksen 7 artiklan 3 kohdan mukaan sopimuspuolet varmistavat, että vammaisilla lapsilla on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa ja että heidän näkemyksilleen annetaan asianmukainen painoarvo heidän ikänsä ja kypsyytensä mukaisesti, yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa, ja että heillä on oikeus saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua tämän oikeuden toteuttamiseksi. [Vammaissopimuksen 3 artikla edellyttää vammaisen lapsen kehittyvien kykyjen ja identiteetin kunnioittamista. Esimerkiksi viittomakielisten henkilöiden osalta tulee ottaa huomioon artiklan 30 turvaama tuki kulttuuri- ja kieli-identiteetin kehittymiseen.](#)

Vammaiselle lapselle ja nuorelle olisi järjestettävä mahdollisuus käyttää hänelle soveltuvaa kieltä ja tarvittavia kommunikointikeinoja- ja välineitä, jotka auttavat häntä ilmaisemaan näkemyksensä, sekä avustettava häntä niiden käyttämisessä. Ikä yksin ei ratkaisisi lapsen ja nuoren näkemysten merkitystä, vaan lapsen ja nuoren toivomuksia ja mielipiteitä olisi arvioitava heidän kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Lapsen tai nuoren kehitystaso vaikuttaa muun muassa siihen, kuinka hänelle annetaan tietoa

asiasta, jotta hän tosiasiasa ymmärtää, mistä on kyse, tai kuinka lasta tai nuorta kuullaan tai tuetaan vuorovaikutuksessa ja mielipiteen ilmaisussa. Merkityksellistä voi olla myös mielipiteen selvittämisen tapa ja tilanne. Lapsi saattaa ilmaista mielipiteensä tutussa ympäristössä, kun sitä selvitetään hänelle tutujen käsitteiden ja ilmaisutapojen avulla. Vastaavasti voi olla, että vammaisen lapsi ei itselleen vieraassa ympäristössä tai vieraalla tavalla kommunikoidessa saakaan ilmaista sitä, minkä muutoin osaisi tuoda esiin. Tämän vuoksi etenkin lapsen mielipidettä olisi selvitettävä jossain hänelle tutussa arjen ympäristössä. -Yllä mainitut vammaisiin lapsiin liittyvät erityiskysymykset on otettava soveltuvin osin ja henkilön tarpeiden niin vaatiessa huomioon kaikkien vammaisten henkilöiden kohdalla.

Vammaisen henkilön avun ja tuen turvaamiseksi voi olla tarpeellista tukea myös hänen perheensä tai muiden lähi-ihmisten osallistumista. Tällöin henkilön osallisuutta turvataan sillä, että hänen ympäristönsä osallisuuteen ja osallistumiseen liittyvästä avun ja tuen tarpeista huolehditaan. Lähtökohtana on kuitenkin vammaisen henkilö itse, ja perheelle tai lähi-ihmisille annettava tuki perustuu vammaisen henkilön osallisuuden ja osallistumisen turvaamiseen.